

TERACOTE REPREZENTÎND PE VENUS

În nota de față se publică șapte statuete de lut ars reprezentînd pe zeița Venus. Ele au fost găsite în diverse puncte ale Daciei romane și se află în prezent în Muzeul de Istorie din Cluj.

Figurinele de teracotă lipsite, în general, de calități artistice reprezentă, totuși, o moștenire valoroasă istoricește pe care ne-a transmis-o epoca romană. Într-adevăr, dacă produsele artei majore și inscripțiile reflectă, de obicei, viața reprezentanților păturilor dominante și în orice caz, înstărite, teracotele constituie manifestări ale populației de rînd. Studiate amănunțit și pe arii geografice mai vaste, ele sînt de natură să dea informații despre viața oamenilor simpli și săraci, despre credințele lor religioase și în anumite cazuri poate, chiar despre originea lor etnică. Pe de altă parte, aceste ieftine produse ale meșteșugarilor artiști din antichitate pot oferi o imagine interesantă a artei provinciale „de masă”, neglijată în comparație cu strălucitele opere ale artei majore greco-romane.

Publicarea citorva teracote din Muzeul de Istorie din Cluj constituie un modest început. Am ales tocmai teracotele reprezentînd pe Venus deoarece, în Dacia ca și în alte provincii ale imperiului roman, s-a constatat că această divinitate e mai frecvent redată în plastica de lut. Ne mulțumim să publicăm aceste teracote însoțite de ilustrații, nota de față urmărind mai degrabă să pună la îndemîna altor cercetători aceste cîteva figurine, decît să rezolve problemele ce s-ar putea ridica în legătură cu ele.

1. *Venus*. Fața prelungă și cu grijă modelată, nasul drept, gura fină. Părul ondulat este pieptănat într-o coafură montantă. Poartă o diademă cu un voal ce îi acoperă umerii. Capul este prea mare față de corp. Pieptul îngust, sîinii

abia marcați. Un veșmînt, prins în jurul cotului stîng, cade de o parte și de cealaltă a corpului. La partea superioară a brațelor și la încheietura ambelor mîini are cîte o brățară, în mîna stîngă ține probabil o cunună.

Figurina stă pe un postament paralelipedic, cu care face corp comun, înalt de 5 cm. Lut cafeniu. Înălțimea figurinei: 17 cm. Inv. 4239. Fig. 1.

Locul de proveniență: Apulum (Alba-Iulia).

2. *Venus*. Capul statuei lipsește. Corpul zvelt și suplu. Greutatea corpului cade pe piciorul stîng și cu dreptul, ușor îndoit din genunchi, păsește înainte. Veșmîntul înconjoară brațul stîng, acoperă partea stîngă a bustului și cade apoi de o parte și de cealaltă a corpului. Poartă brățară la partea superioară a brațelor și la încheietura ambelor mîini. În mîna dreaptă ține o oglindă sau o cunună. Cu mîna stîngă ascunde sînul drept.

Figurina stă pe un postament paralelipedic înalt de 4 cm. Lut brun. Inv. 4240. Fig. 2.

Locul de proveniență: Apulum (Alba-Iulia).

3. *Venus*. Capul, pe care are o diademă ovală, este tratat cu îngrijire; trăsăturile feței deosebit de fine. Părul ondulat în cute, cu două șuvițe care cad pe piept, este strîns într-un coc rotund la ceafă. Umerii rotunzi arată o proporție corespunzătoare a capului cu restul corpului. La partea superioară a brațelor are cîte o brățară. La fel și la încheietura mîinii stîngi. Acoperă sînul drept cu mîna stîngă, la cotul căreia se observă un colț al veșmîntului. Partea inferioară a statuei lipsește.

Lut cafeniu. Inv. 4241. Fig. 3.

Locul de proveniență: Apulum (Alba-Iulia).

4. *Venus*. Trăsăturile feței sînt abia schițate. Părul, pieptănat în bucle, încadrează fața și cade în șuvițe pe umeri. Pe cap poartă o diademă înaltă, deteriorată în partea dreaptă. Corpul nud nu este bine proporționat (pieptul prea îngust, talia anormal prelungită). La partea superioară a brațelor poartă o brățară. Cotul stîng îl sprijină de o mică coloană (altar?), iar cu mîna trage un capăt al veșmîntului pe piciorul stîng, adus puțin în față. În mîna dreaptă, lăsată în jos, ține un obiect de formă ovală, poate o oglindă.

Figurina stă pe un postament paralelipipedic înalt de 5 cm. Lut galben cărămiziu. Înălțimea statuetei: 17 cm. Inv. 4255. Fig. 4.

Locul de proveniență: Potaissa (Turda).

5. *Venus*. Părul pieptănat în bucle rotunde pe frunte este prins în coc la spate. Pe cap are o diademă rotundă, gîtul este prea gros în raport cu umerii înguști. Talia este mult prelungită, șoldul drept mai proeminent, fiindcă greutatea corpului cade pe piciorul drept. Stîngul este ușor îndoit din genunchi. De pe umeri pînă jos alunecă un veșmînt bogat al cărui capăt îl prinde de mîna dreaptă ridicată, în stînga ține probabil o oglindă.

Statueta are un postament înalt de 4 cm. Lut gălbui-cafeniu.

Locul de proveniență: Potaissa (Turda).

6. *Venus*. Fața neglijent tratată, nasul prea mare. Părul, pieptănat cu cărare la mijloc, este strîns în coc la ceafă. Pe cap are o diademă ovală. Corpul este neproporționat, sîni sînt abia schițați și talia anormal prelungită. Bustul nud. Veșmîntul, pe care îl strînge pe abdomen cu ambele mîini, îi acoperă membrele inferioare.

Figurina stă pe un postament oval de 5,5 cm. Lut cafeniu-gălbui. Înălțimea statuetei: 11 cm. Inv. 8044. Fig. 6.

7. *Venus*. Părul pieptănat în coc, diademă ovală pe cap. Umerii rotunzi, deși accentuează nota de feminitate a corpului, sînt prea înguști. Talia este mult prelungită și abdomenul proeminent. Partea inferioară a corpului este înfășurată cu un veșmînt în falduri. Un cordon încon-

joară coapsele și cade în față. Ține mîna dreaptă cu palma întoarsă în față, iar cu stînga acoperă abdomenul. Partea inferioară a statuetei lipsește.

Lut galben-roșcat. Inv. I. 7605. Fig. 7.

Locul de proveniență: Moldovenesti, r. Turda.

*

Statuetele descrise în rîndurile precedente datează din epoca stăpînirii romane în Dacia.

În ceea ce privește tehnica lor de execuție, ele au fost confecționate prin turnare în tipare, folosite atît pentru partea anterioară, cît și pentru partea posterioară a corpului, deși aceasta este modelată mult mai puțin îngrijit. Pentru a se ușura procesul arderii, figurinele sînt goale pe dinăuntru ori au un orificiu la partea inferioară.

Statuetele au multe elemente comune (diadema, vâlul, brățările), dar cu toate acestea nu au fost turnate în tipare identice.

Ca și celelalte figurine de teracotă din imperiu, și cele din Dacia¹ sînt produse de duzină, fără să prezinte o valoare artistică deosebită. Materialul ieftin și prelucrarea ușoară, fără procedee tehnice complicate sau fără un talent deosebit al coroplastului, precum și posibilitatea de a introduce amănunte noi pe lîngă imitarea unor forme de largă circulație, determină marea varietate a figurinelor de lut.

Evident, ar fi posibil să se reducă și teracotele din Muzeul de Istorie din Cluj la tipuri binecunoscute din arta antică majoră. S-ar putea, de pildă, spune că figurina nr. 4 (*Venus* ridicînd un colț al veșmîntului) se leagă de binecunoscuta *Afrodita* lui *Alkamenes* sau cele ascunzîndu-și sînul (fig. 2 și 3) amintesc gestul celebrei *Afrodita Medici*². Pare însă limpede că de o imitare directă a acestor statui clasice nu poate fi vorba. Mai curînd trebuie să ne gîndim la imitarea de către coroplaști a unor statuete de bronz, inspirate, la rîndul lor, din tipuri majore celebre sau din variante ale lor.

Elementele preluate inițial din arta majoră își pierd în epoca imperială înțelesul original, ele devenind simple accesorii. De pildă draperia, atît de impor-

¹ Teracotele din Dacia romană au fost publicate numai incidental împreună cu alte materiale arheologice: V. Christescu, *Viața economică a Daciei romane*, Pitești, 1929, p. 73-74; D. Tudor, *Considerațiuni economice despre SE Olteniei în vremea romană*, în *Progresul social*, nr. 6, 1933, p. 9; id., *Monumente inedite din Romula*, II, în *BCMI*, 1940, p. 42-45; id., *Oltenia romană*, ed. II, București, 1958, p. 91; Al. Bărcăcilă, *Monumente religioase ale Drubei cu noi descoperiri arheologice*, în *AO*, nr. 71-73, 1934, p. 21-22; I. H. Crișan, *Le trésor d'Atel et ses relations balkano-danubiennes*, în *Dacia*, N. S., III, 1960, p. 355.

² Pentru tipurile clasice ale *Afroditei* vezi: A. Furtwängler, în *Roscher's Lexikon*, I, s. v.

tantă în arta greacă clasică și elenistică³, cu toate că apare și la unele figurine de teracotă, are doar scopul de a da mai multă stabilitate corpului.⁴

Fără a avea, deocamdată, analogii exacte pentru statuetele din Muzeul de Istorie din Cluj putem arăta totuși că ele nu aduc elemente deosebite, ci cu detaliile proprii fiecăreia dintre ele, se încadrează în marea masă a teracotelor de pe cuprinsul imperiului roman și în special din provinciile balcano-dunărene. Atitudinea caracteristică unora dintre Venerele descrise (o mână ascunzând sexul și cealaltă acoperind sânul sau ținând cu mîna ridicată în sus un colț al veșmîntului) este asemănătoare cu aceea a unor figurine de teracotă reprezentînd pe Venus, descoperite în Pannonia⁵. Cea mai reușită figurină (nr. 3) din punct de vedere stilistic amintește prin coafura ei (dar nu și prin diademă) o statueta de bronz descoperită la Tăc — Fövénypuszta⁶. Ea a fost turnată foarte probabil după un tipar importat și deosebirea ca stil de celelalte figurine se datorește acestui fapt și nu unei diferențe cronologice. Analogia dintre coafura figurinei de teracotă și aceea a statuietei de bronz sprijină presupunerea, exprimată mai sus, că modelele pentru statuetele de lut erau luate de coroplaști după piese realizate în bronz, mai valoroase și mai costisitoare, dar pe care cele de lut aveau menirea să le înlocuiască. Desigur, aceasta însă nu înseamnă că orice statueta de teracotă avea un model în bronz pe care artistul l-a imitat. E interesant de remarcat faptul că printre statuetele de bronz reprezentînd pe Venus, aflate în Muzeul din Cluj, nici una nu se aseamănă cu cele de teracotă. Se poate presupune, așadar, că în imperiul roman

circulau și „caiete“ de modele pentru teracote, că teracotele erau imitate și una după alta, nu numai după bronzuri.

Statuetele au fost confecționate pe loc, în atelierile olarilor cunoscute în Dacia romană⁷. Probabil că și tiparele au fost lucrate în aceleași ateliere și numai în ocazii rare au fost importate⁸.

Teracotele avînd destinații multiple și variate și nefiind cunoscute condițiile exacte ale descoperirii lor, nu se poate preciza care a fost principala întrebuintare a figurinelor aflate astăzi în muzeul clujean. Pare cel mai probabil că ele să fi făcut parte din larariile domestice sau să fi fost ex-voto.

S-a remarcat de diverși cercetători că Venus apare frecvent în repertoriul coroplaștilor. Căutînd o explicație a acestui fapt ne-am putea gândi că Venus, în diverse ipostaze, nu ar fi numai simbolul frumuseții și dragostei, ci, în această epocă și cu ajutorul unui material ieftin și ușor accesibil, să fie redată zeitatea feminină prin excelență, deci o zeitate protectoare a femeilor, a iubirii, dar în același timp și a fecundității și fertilității naturii. În acest fel s-ar reveni oarecum la caracterul inițial al zeiței, care în mitologia și arta greco-romană a primit atribute precise și contururi exacte. Ni se pare apoi demnă de luat în seamă observația că în Venera adorată în diversele provincii se ascunde prin interpretația romană o divinitate locală⁹.

În Dacia romană cultul Venerei este atestat epigrafic¹⁰ și sînt cunoscute o serie de statuete de lut și bronz¹¹ care o reprezintă. Rămîne ca cercetările viitoare să precizeze dacă nu poate fi vorba și în acest caz de o divinitate locală.

L. ȚEPOSU—DAVID

³ A. Ridder — W. Deonna, *L'art en Grèce*, Paris, 1924, p. 253—271.

⁴ N. Láng, *Figurális terrakották az Aquincumi Múzeumban*, în *BpR* IX, 1906, p. 22—24.

⁵ Sz. K. Póczy, *Die Töpferwerkstätten von Aquincum*, în *Acta ArchBp* VII, 1956, pl. XII, fig. 4 și pl. XVI, fig. 6, 8, 10, K. Sági, *Die Ausgrabungen im römischen Gräberfeld von Intercisa im Jahre 1949*, în *Intercisa I, ArchHung*, series nova, XXXIII, 1954, p. 65, pl. XIX, 10. Tipul de Venus stringînd cu o mînă sânul și cu cealaltă acoperindu-și sexul apare adeseori și în Gallia (W. Deonna, *Les trésors gallo-romains d'orfèvrerie au Musée d'art et d'histoire de Genève*, în *Revue Archéologique*, XIV, 1921, p. 296—297).

⁶ E. Thomas, *Venusstatuette aus Tăc — Fövénypuszta*, în *Archaeologische Funde in Ungarn*, Budapest, 1958, p. 222.

⁷ *Istoria României*, I, 1960, p. 409—410.

⁸ Statuetele de lut fragile și prin urmare greu de transportat de obicei nu erau exportate la mare distanță. Acest lucru se făcea numai cu mulele mai solide și mai rezistente (R. Vulpe, *Deux terres cuites de Callatis*, în *Dacia*, V-VI, 1935—1936, p. 337).

⁹ G. Wissowa, *Venus*, în *Roscher's Lexikon*, VI, c. 207, părere adoptată și de C. Koch, *Venus*, *RE*, VIII A, c. 882—883. Observînd mulțimea teracotelor reprezentînd pe Venus, K. Póczy, *op. cit.*, p. 119 face aceeași constatare pentru Pannonia.

¹⁰ Apulum (CIL, III, 1115 și 1157), Napoca (CIL, III, 7663), Mehadia (CIL, III, 1567).

¹¹ A. Buday, *Venus-szobor régiségtárunkban*, în *ErdMúz.* 1909, nr. 26, p. 146—153; D. Protase, *Noi monumente sculpturale din nordul Daciei*, în *SCA*, III, 1961, p. 137—138 și p. 138, nota 4.

EINIGE VENUSTERRAKOTTEN

(Zusammenfassung)

Die Verfasserin veröffentlicht sieben Terrakotten mit Darstellungen der Venus, die auf dem Gebiet des römischen Daziens gefunden wurden und sich im Historischen Museum in Cluj befinden.

Die Statuetten, von geringem künstlerischen Wert, stammen aus einheimischen Werkstätten und weisen gewisse Ähnlichkeiten mit den pannonischen Stücken auf.

Nach der Beschreibung der einzelnen Exemplare folgen Hinweise auf die Tech-

nik der Herstellung, den Stil und auf Entsprechungen. Zur Erklärung der häufigen Wiedergabe der Venus auf Terrakotten nimmt die Verfasserin an, dass es sich hier eigentlich nicht um Darstellungen der Venus, sondern einer weiblichen Gottheit allgemeinen Charakters mit umfassenden Attributen und Eigenschaften handelt. Wie auch schon für andere Provinzen vermutet wurde, verbirgt sich möglicherweise in Dazien unter der Göttin Venus — in der *interpretatio romana* — gleichfalls eine einheimische Göttin.

Fig. 1—3

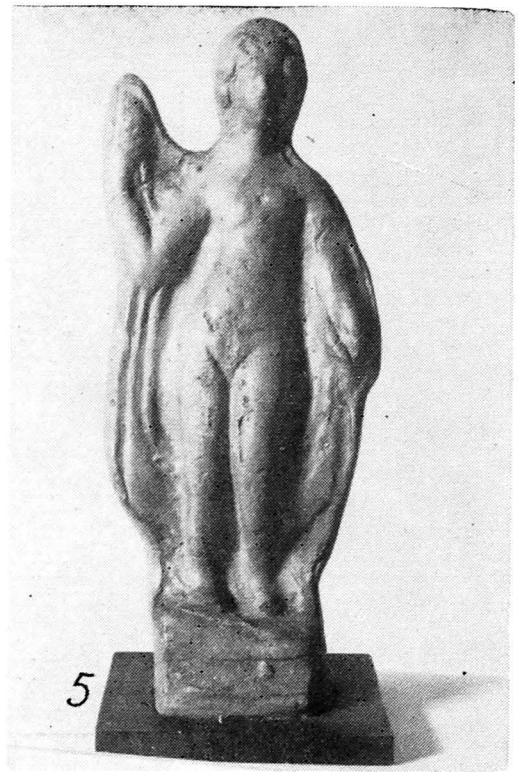
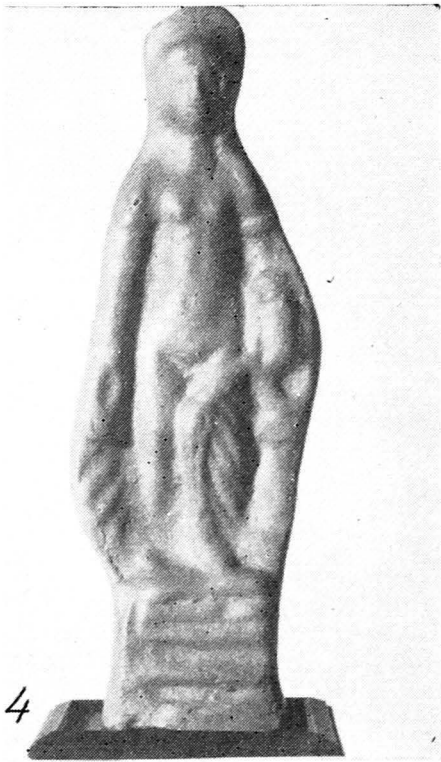

Fig. 4—7